

OM OMSORG OCH SORG

ELISABET APELMO

”Av mina systrar återstod bara några små kroppsdelar.”

”Mormor var invalidiserad och mamma svepte in henne i en filt och bar henne på ryggen. Mig bar hon framtill på bröstet.”

(Hermele 2023: 103, 104)

I utställningen *om omsorg och sorg* ingår en serie blyertsteckningar av händer som håller dödade barn i Gaza eller som tar hand om döende och avlidna äldre i Småland. Ibland tillsammans med händer som tröstar och stöttar. Verket utgör ett försök att närma sig det ofattbara; det ofattbara dödandet, antalet och det ofattbara som ligger mycket nära.

Serien börjar med en vakhelg i maj 2006 och ett besök på bårhuset i april 2017, båda i Småland. Det är mamma, de vuxna barnen och personalen som ordnar och ger omsorg till min pappa och faster i teckningarna från vakhelgen. I teckningen från bårhuset har min mamma gått bort. Mina föräldrar hann fylla 90 och faster blev 88 år. En av dessa teckningar skildrar två små barnbarns händer som säger hejdå med en liten bukett vårblommor. De blev den associativa länken till det pågående kriget i Gaza, där allt är omvänt.

Corresponding author email: elisabet.apelmo@mau.se. ISSN (Online) 2001-1377.

Copyright: © 2026 The author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: *Tidskrift för genusvetenskap* 46 (1-2): 18–24

<http://dx.doi.org/10.55870/tgv.v46i1-2.65632>

Där det inte är barn och barnbarn som tar farväl av sina gamla, utan små barn som det tas farväl av.

Filosofen Judith Butler (2009) beskriver hur krig inramas för att legitimera våld och dödande. Ramen skapar en bestämd tolkning som påverkar både känslor och etik. Inom ramen ses vissa liv (den egna gruppens eller folkets) som sörjbara och värdefulla medan andra liv (de angripnas) ses som osörjbara och kan såras eller avslutas. Butler menar dock att *alla* människor delar en existentiell osäkerhet. Osäkerheten följer av det att vara levande. Livet kan skadas eller gå om intet av olyckor, försummelse eller fattigdom. De flesta av oss upplever någon gång sjukdom, normbrytande funktionalitet eller ålderdom. Vi är utsatta för och beroende av både de som är nära och de som vi aldrig har träffat eller kommer att träffa. De sistnämnda kan finnas innanför eller utanför det som vi kallar "vi". Erkännandet av denna delade osäkerhet uppmanar till ömsesidig omsorg; själva levandet förpliktigar till omsorg om alla människor, så att deras grundläggande behov och rättigheter tillfredsställs och att de kan blomstra. Det sistnämnda tål att upprepas: så att alla människor kan blomstra. Den nyfödda är "beroende av något vi skulle kunna kalla ett socialt nätverk av händer" skriver Butler (2009: 24), ett nätverk som sträcker sig över nationsgränser och kontinenter.

Bild 1. Låt mig stilla (Värnamo 20 maj 2006), The body of a child (Rafah 10 Feb. 2024)

Jag vet inte om och i sådana fall hur många av de burna barnen i mina teckningar som hade en normbrytande funktionalitet innan de dödades. Krig både skapar och förvärrar normbrytande funktionalitet. Andelen personer med normbrytande funktionalitet har ökat drastiskt i Palestina sedan sjunde oktober 2023. Fram till 24 september 2025 har minst 41 844 personer

fått allvarliga livsförändrande skador vid den israeliska militärens attacker. Skadorna, exempelvis ryggmärgsskador, traumatiska hjärnskador, allvarliga brännskador eller amputation av armar eller ben, kräver långvarig rehabilitering. Det verkliga antalet är sannolikt ännu högre. En fjärdedel av de skadade är barn (WHO 2025). Varje dag sedan krigsutbrottet har tio barn förlorat ett eller båda benen, rapporterar Förenta nationerna i augusti 2025 (UN 2025). Samtidigt löper personer som redan har en normbrytande funktionalitet större risk att bli övergivna och drabbas av sjukdom, skador eller död vid krig (Human Rights Watch 2024; WHO 2025). Förvarningar om attacker kan vara svåra att uppfatta för personer med normbrytande funktionalitet och då vägar bombats sönder blir det svårt att fly (Human Rights Watch 2024). I en palestinsk intervjustudie berättar föräldrar till barn med normbrytande funktionalitet om föröddas sjukhus och rehabiliteringscenter, med utebliven behandling och fysioterapi som följd. De beskriver hjälpmedel som förstörs vid bombanfall eller blir obrukbara då elektricitet saknas, och hur andningshjälpmedel, smärtlindrande mediciner och specialkost inte går att få tag i som en följd av den israeliska blockaden. Föräldrarna ställs inför det omöjliga valet att köpa medicin till ett barn eller mat till hela familjen. Föräldrarna i studien berättar hur de fortsätter att ge omsorg – en pappa försöker minnas hur fysioterapin såg ut för att själv ge den, en mamma provar hemgjorda botemedel för att lindra barnets smärta. De ger tröst genom att sjunga, ge barnen papper att rita och skriva på, spela enkla spel och tala om en tänkt hoppfull framtid (Bdier med flera 2026). I ytterligare en palestinsk intervjustudie berättar tonåriga kvinnor, som fått en normbrytande funktionalitet under kriget, att de förutspått inte längre ha en framtid som vare sig hustrur eller mödrar. Hur ska de kunna ge omsorg då de själva blivit beroende eller rent av en börda? Så samverkar könade förväntningar och funktionalitetsnormer då de unga kvinnorna marginaliseras och deras levnadsval beskärs (Shebab och Hamamra 2026).

Krigets inramning måste upprepas om och om igen för att bestå. Den måste spridas, så att även de utanför det pågående kriget övertygas. Men enligt Butler (2009) kan exempelvis medier, foton eller poesi från de som är fängslade eller instängda i ett krigsområde bryta sönder ramen, och göra det möjligt att uppfatta och erkänna de människor som tidigare setts som osörjbara. Bilder och berättelser kan skapa nya inramningar.

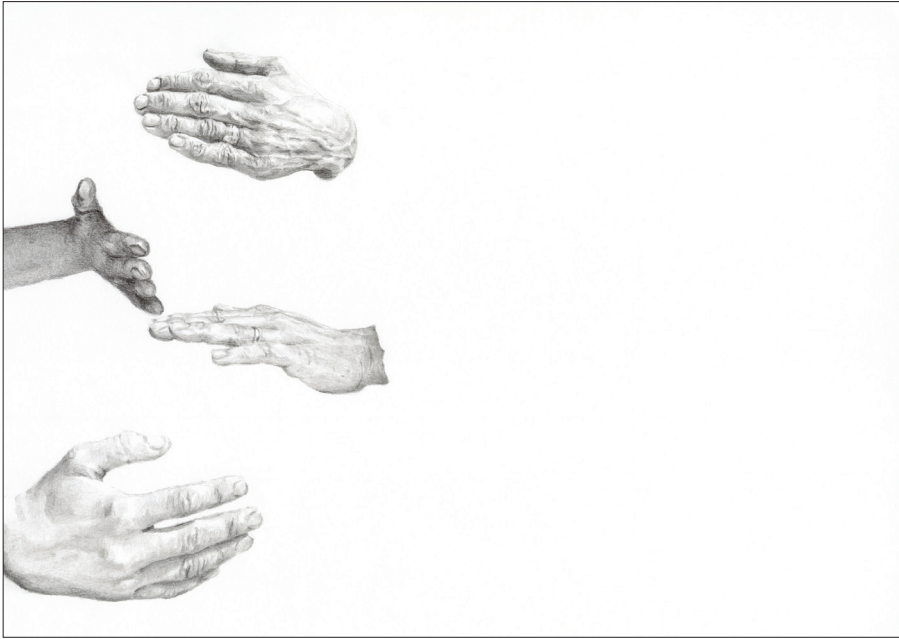

Bild 2. Body of a child (Gaza City 22 July 2025)

I utställningen sammanförs bilder från Småland och Gaza, teckningar där åldringar och barn saknas och är saknade. Det stilla insomnandet möter krigets råa brutalitet. De inledande citaten från författaren Bernt Hermeles (2023) intervjubok *Nakba: katastrof inför våra ögon* kan tas för nutida utsagor från nyhetsinslag eller sociala medier, men det är en palestinsk man och en palestinsk kvinna som minns den stora katastrofen år 1948, för snart 70 år sedan, då det palestinska samhället förstördes och Israel fördrev över 700 000 palestinier från sina hem. Två små bröder letar efter sina systrar och kvinnan återger berättelsen om familjens flykt, då hon själv var endast två månader. ”Det måste ha varit fruktansvärt” kommenterar hon mammans omsorg om såväl den nyfödda som den äldre (Hermele 2023: 104). Ytterligare ett nedslag i tiden kan göras i poeten Ida Börjels (2025) dokumentärdikt *Röd anemon*. I bokens avslutande rader hör vi palestinska poeters röster, inspelade på Västbanken 2011 under ett utbyte mellan svenska och arabisktalande kvinnliga författare och översättare: ”att förfrämliga oss / det är det / det är vad de vill / det har de velat länge” (Börjel 2025: 230). Förfrämligandet ingår i upprepningen av inramningen och är nödvändigt för att våldet ska kunna fortgå. Våldet bevitnas även av Börjel själv: ”De slog en liten pojke / de slår en liten pojke / De slår honom / en liten pojke / de håller på nu de slår / en liten pojke jag såg det [...] VAR ÄR POJKEN / VAR ÄR DEN LILLA POJKEN / HUR KAN NI

SLÅ ETT BARN” (Börjel 2025: 217–218, 227). Ropen insisterar på den lilla pojkens liv som mänskligt och därmed också värdefullt och sörjbart. I samtiden gestaltar den palestinska poeten Nima Hasan (2025) krigets och dödens vardag från ett tältläger i Deir al-Balah i centrala Gaza: ”Jag är en kvinna, tyngd av oro / Idag hittade jag på en liten historia / om skräcken / som en lek, en gåta / Jag gav den till ett barn / som förlorat alla sina fingrar / men fortfarande vinkar till flygplan” (Hasan 2025: 37). Likt föräldrarna i intervjustudien ovan ger diktjaget tröst och omsorg till ett barn genom berättande, och blir på så sätt en del i det sociala nätverk av händer som Butler (2009) beskriver. Dikterna utgör, liksom citaten från Hermeles bok, en form av vittnesmål som kan bryta inramningen och skapa en ny berättelse.

Under de dygn då jag vakade vid min pappas och fasters sida fotograferade jag först deras händer, sedan de händer som gav dem omsorg. Flera år senare började jag teckna av fotografierna. En del fotografier var suddiga och svårtecknade. Jag ville inte störa pappa och faster med fotoblixten medan de fortfarande levde. Titlarna är lånade från Lina Sandells begravningspsalm som likt Butler (2009) uppmanar till omsorg, låt vara att det är en högre makt och inte människorna som ger den: ”Tag i din vård och hägnad oss alla, stora, små, och låt i frid oss åter till nattens vila gå” (Sandell 1865/1963, ps. 451:2).

Bild 3. Installationsvy

Teckningarna med händerna som håller barn från Gaza är gjorda efter nyhetsfoton och samtliga titlar är hämtade från bildtexterna. När barnets förnamn eller ålder anges i nyhetsfotots bildtext finns det med i teckningens titel: *Baby Idres, Muhammad, five-month-old* och *Qasim, 7-year-old*. Oftast är dock barnet liksom de som håller om barnet anonyma. Då beskriver titeln karakteristika om den eller de dödade: *A toddler, Born during the war* och *Three siblings*. Eller omständigheterna då barnet dödades eller kroppen återfanns som i *Under the rubble, Overnight strikes* och *Tuesday*. I de fall då hela barnet syns på fotot, är händerna tecknade så att barnet ryms på pappersarket. Då jag visade *om omsorg och sorg* på Krognoshuset i Lund hängde jag dessa teckningar lite lägre än de övriga verken, på den höjd som jag hade burit barnen om de varit mina. I september 2025 har minst 20 000 palestinska barn mist livet under den israeliska militärens krigshandlingar (Save the Children 2025). I utställningen visas 40 teckningar av händer som håller dödade barn. De utgör 2 promille av de barn som har dödats. De resterande 19 960 barnen representeras i utställningen av högarna med tomma papper, ett ark för varje dödat barn. De vars sista omfamning jag inte har hunnit teckna. Eldupphör tillkännagavs 10 oktober 2025. UNICEF (2026) uppger att i genomsnitt ett barn per dag dödats sedan dess.

Installationsdokumentationen är från Krognoshuset i Lund, där *om omsorg och sorg* visades hösten 2025. Verket har även visats på Galleri PS i Göteborg våren 2026. Texten är en utvidgad version av utställningstexterna.

Referenser

- Bdier, Dana, Hamamra, Bilal och Mahamid, Fayez (2026) Shattered lives: the impact of genocide on Gaza's disabled children and their families. *Disability & Society* 41:3: 680–697. <https://doi.org/10.1080/09687599.2025.2558552>
- Butler, Judith (2009) *Krigets ramar: när är livet sörjbart?* Hägersten: Tankekraft.
- Börjel, Ida (2025) *Röd anemon*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Hasan, Nima (2025) *Den sista fjärilen: dikter från Gaza*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Hermele, Bernt (2023) *Nakba: katastrof inför våra ögon*. Stockholm: Ordfront.
- Human Rights Watch (2024) "They destroyed what was inside us": children with disabilities amid Israel's attacks on Gaza. <https://www.hrw.org/report/2024/09/30/they-destroyed-what-was-inside-us/children-disabilities-amid-israels-attacks-gaza> [26 april 2026].
- Sandell, Lina (1865/1963) Bred dina vida vingar. *Den svenska psalmboken*. Stockholm: Esselte, ps. 451.
- Save the Children (2025) Gaza: 20,000 children killed in 23 months of war - more than one child killed every hour 6 september 2025 <https://www.savethechildren.net/news/gaza-20000-children-killed-23-months-war-more-one-child-killed-every-hour> [26 april 2026].
- Shehab, Ekrema och Hamamra, Bilal (2026) Structural violence, disability, and the

struggle for dignity among disabled women and girls in Gaza. *Social Science & Medicine* 400: 119298. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2026.119298>

UNICEF (2026) During Gaza's ceasefire, children keep being killed 16 januari 2026 <https://www.unicef.org/press-releases/during-gazas-ceasefire-children-keep-being-killed> [26 april 2026].

United Nations (2025) *Percentage of persons with disabilities in Gaza has increased because of excessive use of force by Israel, state of Palestine tells committee on rights of persons with disabilities*. <https://www.ohchr.org/en/meeting-summaries/2025/08/percentage-persons-disabilities-gaza-has-increased-because-excessive-use> [26 april 2026].

World Health Organization (2025) *Estimating trauma rehabilitation needs in Gaza: September 2025 update*. <https://cdn.who.int/media/docs/default-source/hq-whe/estimating-trauma-rehabilitation-needs-in-gaza-september-2025.pdf> [26 april 2026].

Elisabet Apelmo

Konstnär och sociolog

Institutionen för socialt arbete

Malmö universitet

E-post: elisabet.apelmo@mau.se